

موسسه اهل بیت

• ابوالقاسم آرزومندی

در گفت‌وگو با حجت‌الاسلام والمسلمین سید محمود طباطبایی نژاد

۳. سه مدیریت مستقل (کتابخانه، ویرایش و نشر، رایانه و اینترنت). هم‌چنین انتشار نشریه‌های علوم حدیث (فارسی)، علوم الحدیث (عربی)، میراث حدیث شیعه، حدیث زندگی، حدیث اندیشه، محدث و نیز برگزاری همایش‌های علمی از دیگر فعالیت‌های این مرکز فرهنگی است. تاکنون همایش حضرت عبدالعظیم و ابوالفتح رازی برگزار شده است و اکنون در حال تدارک کنگره ثقة الاسلام کلینی هستند که سال ۱۳۸۷ ش. برگزار خواهد شد و پس از آن مقدمات کنگره شیخ صدوق فراهم خواهد آمد.

در کنار فعالیت گروه‌های پژوهشی و سایر بخش‌ها، شورای عالی پژوهش وظایف زیر را دارد: تنظیم آیین‌نامه‌های پژوهشی، تصویب برنامه‌های سالانه تحقیقاتی، بررسی طرح‌های مقدماتی پروژه‌های تحقیقاتی، ارزیابی نتایج فعالیت‌های تحقیقاتی، ارزشیابی عملکرد پژوهشگران و ...

گروه‌های پژوهشی در این مرکز عبارت‌اند از:

۱. گروه دانش‌نامه‌نگاری: این گروه، با سابقه‌ترین بخش مرکز است و با هدف یاری رساندن به تحقیقات کاربردی و تسهیل دستیابی محققان علوم مختلف به حدیث، تدوین مجموعه‌های بزرگ حدیثی را دنبال می‌کند. برجسته‌ترین محصول تلاش این گروه، دانش‌نامه‌ای حدیثی است که در سه حجم منتشر شده است: میزان الحکمة، منتخب میزان الحکمة، موسوعة میزان الحکمة. دیگر محصول گروه دانش‌نامه‌نگاری، موسوعة الإمام علی علیه السلام فی الکتاب والسنة والتاریخ، در دوازده جلد، است که سال امام علی (ع) منتشر و با استقبال زیادی مواجه شد. هم‌چنین ترجمه آن نیز به چاپ رسیده است. دانش‌نامه عقاید اسلامی در هفت جلد و دانش‌نامه احادیث پزشکی در دو جلد، از دیگر پژوهش‌های این گروه است که منتشر شده است.

۲. گروه احیا و تصحیح: این گروه، وظیفه تصحیح، تحقیق و انتشار آثار چاپ‌نشده عالمان گذشته، به شیوه علمی و فنی را به

آشنایی با دارالحدیث

مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث، نخستین مجموعه مستقل حدیث‌پژوهی در جهان تشیع است. این مؤسسه فعالیت خود را سال ۱۳۷۴ ش. در شهر مقدس قم، با پیام مقام معظم رهبری و مدیریت حجت‌الاسلام والمسلمین محمد محمدی ری‌شهری آغاز کرد.

مؤسسه از سه رکن تشکیل شده است: مرکز تحقیقات (در قم)، دانشکده علوم حدیث (در قم و ری)، سازمان چاپ و انتشارات (در قم و بیروت).

مرکز تحقیقات دارالحدیث چهار هدف را دنبال می‌کند: پژوهش در علوم وابسته به حدیث با هدف دفاع از سنت و پالایش احادیث؛ تبیین و ترویج معارف حدیث؛ تدوین کتب حدیث؛ تربیت محقق در حوزه‌های مختلف حدیث.

این مرکز برای رسیدن به اهداف خود، در قالب سه بخش فعالیت دارد:

۱. معاونت (اطلاع‌رسانی، پژوهش و آموزش، اداری - مالی)؛
۲. شش گروه پژوهشی؛

الکتاب والسنة در سال ۱۳۷۵ ش. منتشر کرد. در آن مطالبی کلی درباره اهل بیت(ع) آمد، بدون آن که به زندگی اهل بیت(ع) بپردازد. در آن زمان قرار بود دو کار دیگر نیز صورت بگیرد: اول آنکه برای برخی معصومان کار وسیعی مانند موسوعه انجام پذیرد، مثل موسوعه امام علی(ع) که منتشر شد. دوم قرار شد زندگانی همه معصومان در موسوعه میزان الحکمه یکجا بیاید. اما برنامه تغییر کرد و بنا شد موسوعه‌ای مستقل که همه اطلاعات درباره اهل بیت(ع) را در خود جای دهد و کتاب نامبرده، ابتدای آن قرار گیرد، هرچند بازنگری و توسعه در مورد آن نیز در دستور کار بود. بنابراین ما سه نوع موسوعه در مورد اهل بیت(ع) داریم:

الف) موسوعه میزان الحکمه، که به سخنان معصومان(ع) اختصاص دارد.

ب) موسوعه‌های مستقل برای بعضی معصومان مانند پیامبر اکرم(ص)، امام علی(ع) - که عربی و فارسی چاپ شد - امام حسین(ع) و امام مهدی(ع).

ج) موسوعه اهل بیت(ع)، معصومانی که موسوعه اختصاصی ندارند، در این جا به تفصیل به آنها می‌پردازیم و بقیه را به اختصار می‌شناسانیم و خوانندگان جهت آگاهی بیشتر می‌توانند به موسوعه‌های مستقل مراجعه کنند.

استفاده شما از منابع گذشته و معاصران به چه میزان است؟

یکی از ایرادات برخی پژوهشگران آن است که پیش از شروع تحقیق، منبع‌شناسی نمی‌کنند و لذا گاهی صحیح و سقیم را با هم درمی‌آمیزند. یکی از اموری که به سختی مورد توجه ماست، منبع‌شناسی است. کتاب‌های معتبر و غیرمعتبر و نیز کتاب‌های متقدم و متأخر را شناسایی و درجه‌بندی کرده‌ایم. علاوه بر ذکر درجه اعتبار کتاب‌ها در فهرست آنها، اگر کتاب‌های محققان مؤسسه را ملاحظه کنید، خواهید دید که در عطف آنها، درجه اعتبار و اهمیتشان به محققان نشان داده شده است. بنا داریم هر مطلبی را از کهن‌ترین مصادر نقل کنیم و به طور معمول، نقل‌ها تا قرن هفتم و گاه تا قرن هشتم آمده است.

به آثار متأخران و معاصران از چند زاویه می‌نگریم. یکی از این جهت که کار ما باید حتی‌الامکان مزایای آنها را داشته باشد و قدمی جلوتر از کارهای گذشته باشد. در غیر این صورت، لزومی

عده دارد. از محصولات این گروه، فهرستگان نسخه‌های خطی حدیث و علوم حدیث شیعه را می‌توان نام برد. تصحیح جامعی نیز از کافی در این گروه در دست انجام است.

۳. گروه ترجمه: وظیفه این گروه، انتقال معارف حدیثی به گروه‌های مختلف جامعه از طریق ترجمه متون حدیثی به زبان‌های زنده دنیا است.

۴. گروه رجال: یکی از مهم‌ترین راه‌های اطمینان به صدور حدیث، بررسی رجالی است. از وظایف گروه رجال، بازشناسی این منابع و شناخت روش‌ها و مبانی مؤلفان آنها و ارائه ضوابطی کاربردی، برای شناخت روایان است.

۵. گروه تاریخ و مصطلحات حدیث: شناخت مکتب‌های تدوین حدیث، شناخت روش تحقیق محدثان و مؤلفان کتاب‌های حدیث، بررسی تأثیر گرایش‌ها و مذاهب و شرایط محیطی در تدوین کتاب‌های حدیث و ... از وظایف این گروه است.

۶. گروه فقه الحدیث: بهره‌گیری از متن حدیث و فهم محتوای آن، تابع قواعد و ضوابط خاصی است که پژوهشگران تاکنون کمتر به صورت مستقل به آن توجه کرده‌اند. این گروه، دست‌اندرکار تدوین این قواعد است. از دیگر وظایف این گروه، شرح واژه‌های مشکل احادیث (غریب الحدیث)، شرح احادیث مشکل، معرفی احادیث ناسخ و منسوخ و ... است.

واحد حدیث و علوم روان‌شناختی و واحد حدیث و علوم اجتماعی، دو واحد از گروه فقه الحدیث هستند که هر یک پژوهش‌هایی را در حوزه تخصصی خود در دستور کار دارند.

متن همه آثاری که از سوی دارالحدیث منتشر می‌شود، از طریق سایت ویژه با آدرس: www.hadith.net قابل دسترسی است.

نگارش موسوعه‌هایی ویژه معصومان(ع) در دستور کار مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث قرار دارد. بخشی از آنها تاکنون به چاپ رسیده و بعضی دیگر در آستانه نشرند. در گفت‌وگویی با حجت‌الاسلام سیدمحمود طباطبایی‌نژاد - سرپرست تحقیق موسوعه - به معرفی این موسوعه می‌پردازیم.

پیش از هر چیز بفرمایید، چه شد به فکر تدوین موسوعه اهل بیت(ع) افتادید؟

ابتدا دارالحدیث کتابی یک جلدی با عنوان اهل‌البیت فی

فدک است. اگر به درستی این خبرها را بکاویم، معلوم می‌شود، ریشه برخی تعارض‌ها و ناهماهنگی‌ها کسانی بوده‌اند که خبرها را نقل به معنا کرده‌اند. اگر در عبارات تصرف کنیم، ممکن است از جهتی که خودمان در نظر داریم، تصرف ما بی‌عیب باشد، اما محقق‌هایی که هدف دیگری را دنبال می‌کنند، ممکن است به اشتباه بیافتند. برای همین است که دیدن خبری که در آن تصرفی نشده، واقع در نفس است.

ب) بیان‌ها و تحلیل‌های لازم: گاهی متن‌ها اشکال سندی یا محتوایی دارند یا موجب سوالات و ابهام‌هایی می‌شوند که چپ‌نشین و عنوان‌دهی نیز آنها را برطرف نمی‌سازد. در این موارد تحلیل‌های مناسب و جداگانه ارائه می‌کنیم. به این ترتیب موسوعه از هر دو ویژگی نقلی و تحلیلی برخوردار است و مرز میان تحلیل و متن روشن است.

این موسوعه تا چه میزان پژوهشگران را از منابع دیگر بی‌نیاز می‌کند؟

معصومان(ع) با هم متفاوتند. مثلاً درباره امام علی(ع) اخبار فراوانی به ما رسیده، ما ناچار به گزینش هستیم و حجم این موسوعه اجازه پرداختن به همه زوایا را نمی‌دهد. برای همین است که برای این امامان موسوعه مستقلی اختصاص دادیم. اما در مورد امامانی که اخبار در مورد آنها کم‌تر است، مثل عسکریین(ع) این کتاب تا حد زیاد می‌تواند خواسته آنها را برطرف کند. متن خبری را که از جهت جامعیت و کهن بودن و استواری بهتر است می‌آوریم و در پانویس، آدرس خبرهای مشابه را ذکر می‌کنیم و

ندارد به این موسوعه بپردازیم. جهت دیگر آنکه در نوشته‌های متأخر، تحلیل‌هایی به چشم می‌خورد که در آثار پیشینیان نیست و این‌ها بسیار سودمند است. دیگر آنکه ممکن است اخباری در این کتاب‌ها بیاید که ما از آنها غافل بوده‌ایم. اگر این خبرها را در منابع گذشته بیابیم، در موسوعه می‌آوریم؛ و خبرهای منفرد که در کتاب‌های کهن وجود ندارند، مورد توجه ما نیستند.

این موسوعه، تاریخ نقلی است یا تحلیلی؟

اساس کار ما بر نقل استوار است. در هر موضوع تلاش می‌کنیم عین متون را از کهن‌ترین مصادر با آدرس دقیق بیاوریم. به این ترتیب برای محقق و خواننده این امکان وجود دارد که بدون پیش‌داوری با متن مواجه شود. اما همیشه متن‌های خام، گویا نیستند و خواننده را به جوابی روشن نمی‌رسانند؛ زیرا گاه کاستی‌ها و تعارض‌ها و مسائلی دیگر موجب ابهام‌هایی می‌شوند. ما با اقدامات زیر سعی می‌کنیم این ابهام‌ها را بزداییم: الف) چپ‌نشین منطقی متون و عنوان‌دهی مناسب: تلاش داریم با ذکر عناوین و چپ‌نشین خاص، حتی الامکان خواننده را به حقیقتی که در متون پراکنده نهفته، رهنمون کنیم. در عین حال در عبارات متون، دست نمی‌بریم؛ زیرا هر کس از زاویه‌ای خاصی به اخبار نگاه می‌کند. اگر در متن اخبار دست ببریم، ممکن است پژوهشگری در پی نکته‌ای باشد که ما با تغییر در عبارت، او را به اشتباه بیندازیم؛ چنان‌که اکنون ما با بسیاری از اخبار به دلیل اینکه نقل به معنا شده‌اند مشکل داریم. به عنوان مثال، یکی از وقایع تاریخی که در خبرهای آن تعارض‌هایی دیده می‌شود، روایت‌های مربوط به

پژوهشگر از این طریق نیز به خبرهای فراوان دست پیدا می‌کند.

پس از بررسی مفصل، به درست بودن حدسمان پی برده‌ایم.

تأثیر موسوعه اهل بیت (ع) در زدودن خرافه‌ها و تحریف‌ها چقدر است؟

اهل بیت (ع) در حیات و ممات مظلومند. از جهتی مظلومیت آنها بعد از ممات بیش‌تر است. ظلم‌ها در حیات از سوی دشمنان بود، اما بعد از شهادتشان، بعضی دوستان نادان هم با تحریف تاریخ و نسبت دادن هر حرف خوب - البته به نظر خودشان - به آنها و با نقل اخبار نادرست، به ساحت اهل بیت (ع) ظلم کردند. این نوع ستم، هنوز هم ادامه دارد. مداحی که می‌گوید: می‌خواهم روضه‌ای بخوانم که هیچ‌کس هنوز نشنیده! و بعد چیزهایی می‌گوید که در هیچ کجا نوشته نشده، نوعی ظلم است.

یکی از بزرگ‌ترین خدمات به ساحت اهل بیت (ع) منزه کردن تاریخ از ناراستی‌ها است. اگر خبری تنها در منابع متأخر آمده باشد، هرچه هم جاذبه داشته باشد، نقل نمی‌کنیم؛ مگر با نقد و تذکر به اینکه این خبر در منابع مورد اعتماد نیامده. اعتبار برخی کتاب‌های منسوب به گذشتگان نیز مورد شک است مثل اخبار الزینبات. از این کتاب‌ها نیز نقل نمی‌کنیم. در مورد کتاب‌هایی مثل هدایة الکبری که انتساب کتاب به نویسنده مشکل ندارد، اما چون غث و سمین را در آمیخته با احتیاط برخورد می‌کنیم. به این صورت نگاه ما به آنها نگاه مؤیدی است. اگر خبری در کتاب معتبری نقل شده باشد، اما تعداد نقل‌های آن کم باشد، ولی همان خبر در این کتاب هم آمده باشد، این نقل را هم آدرس می‌دهیم، تا آن خبر تقویت شود. یا اینکه ممکن است خبری، هم در این کتاب‌ها ذکر شده و هم در کتاب‌های معتبر، اما قرائن نشان دهد که خبر در کتاب معتبر، تصحیف شده اما در چنین کتاب‌ها از دست تحریف و تصحیف در امان مانده است. در این موارد حتی ممکن است عبارت چنین کتابی که از نظر ما اعتبار چندانی ندارد، ذکر شود و به ذکر آدرس مصدر معتبر بسنده کنیم.

به هر حال کسی که تاریخ اهل بیت (ع) را از طریق منابع کهن و معتبر کسب کند، بینش خاصی برایش حاصل می‌شود و در بسیاری موارد به محض برخورد با سخنی نامربوط، به نادرستی آن پی می‌برد و نیازی به تحقیق در کتاب‌ها ندارد؛ چنانکه در مورد خود ما که تاریخ عاشورا را کار کرده‌ایم، چنین حالتی پیش آمده است. گاهی روضه‌ای را می‌شنویم و حدس می‌زنیم جعلی باشد و

منابع اهل سنت در این پژوهش چه جایگاهی دارند؟

جایگاه بلند اهل بیت عصمت و طهارت (ع) در کتاب‌های اهل سنت مندرج است و در کتب معتبر موارد ناسازگار با شأن اهل بیت (ع)، درصد بسیار کمی را دارد. تلاش می‌کنیم از مطالب خوب و بی‌اشکال آنها نقل کنیم و مطالب مشکل‌دار را نقد می‌کنیم. برای تدوین این دانش‌نامه از منابع اهل سنت بسیار بهره برده‌ایم. یکی از اهدافمان آن است که به موافقان و مخالفان گوشزد کنیم که آنان نیز نسبت به اهل بیت (ع) محبت دارند. نکته دیگر اینکه در نقل وقایع تاریخی، مذهب نویسنده چندان مورد توجه نیست و جهت پذیرش خبر، کهن بودن منبع و منافات نداشتن مضمون آن با نقل‌های صحیح، بیش‌تر مد نظر است. دیگر اینکه بسیاری از حوادث تاریخی تنها به وسیله مصادر آنها به ما رسیده است و ما بی‌نیاز از نقل‌های تاریخی آنها نیستیم. البته ما در پاورقی هنگام ذکر مصادر، مرز میان منابع شیعه و سنی را مشخص کرده‌ایم تا خواننده بداند آن چه را که می‌خواند در آثار کدام فرقه است.

به اختصار از ویژگی‌های این موسوعه بفرمایید.

- ۱) برخی از ویژگی‌ها را در پاسخ به سؤالات قبل اشاره کردم. به اختصار این ویژگی‌ها را می‌توانم برشمرد:
- ۱) ما به زندگی معصومان (ع) از تمام جهات و زوایای مختلف می‌نگریم، با این حال از اختصار و تلخیص بی‌نیاز نیستیم.
- ۲) خبری را از منابع متأخر یا ضعیف نقل نمی‌کنیم، مگر در موارد اندک و به عنوان مؤید.
- ۳) تحلیل مطالب و روشن ساختن موارد مبهم.
- ۴) روشن بودن مرز میان تحلیل و نقل.
- ۵) استفاده از مصادر شیعه و سنی.
- ۶) معلوم بودن و تفکیک میان نقل‌ها از منابع اهل سنت و شیعه.
- ۷) پرهیز از مطالب اختلاف‌افکن میان شیعه و سنی.

حجم این دانش‌نامه به چند جلد می‌رسد؟

فعلاً قرار است حجم آن حدود ده جلد باشد هرچند پیش‌بینی قطعی دشوار است و احتمال افزایش مجلدات وجود دارد.